

סנהדרין דף נ"ז, מעמד עובר בבני נח ובישראל

א. סוגייתנו

1. **סנהדרין, דף נ"ז:** "משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין. מאי טעמיה דרבי ישמעאל? - דכתיב שפך דם האדם באדם דמו ישפך, איזהו אדם שהוא באדם - הוי אומר זה עובר שבמעזי אמו".
2. **רמב"ם מלכים, ט' ד':** "בן נח שהרג נפש אפילו עובר במעזי אמו נהרג עליו".
3. **חידושי אגדות מהרש"א שם:** "בזה אמרתי ליישב בפ' שמות שדקדק הכתוב לאמר ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות דודאי פרעה לא שאל מהם להרוג הזכרים בידים, דבן נח מוזהר על שפיכות דמים. ולכך לא אמר כן למילדות המצריות שהוזהרו על שפיכות דמים אפילו בעוברים. אבל למילדות העבריות אמר שהותר להם להרוג עובר במעזי אמו וראיתם על האבנים קודם שיצא לאויר העולם אם בן הוא וגוי וכיון שאי אפשר בהם לפטור משפיכות דמים רק בתחילת יציאת הולד קודם שיצא ראשו או רובו הוצרך לתת להם סימנין".

ב. איסור הריגת עובר, והגדרתו

4. **נדה, דף מ"ד:** "תינוק בן יום אחד ... ההורגו חייב".
5. **סנהדרין, דף ע"ב:** "יצא ראשו - אין נוגעין בו, לפי שאין דוחין נפש מפני נפש".
6. **ערכין, דף ז':** "אמר רב יהודה אמר שמואל: האשה היוצאה ליהרג, מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הוולד תחילה, כדי שלא תבא לידי ניוול".
7. **תוספות סנהדרין, דף נ"ט (וכן הוא בתוספות חולין דף ל"ג):** "ליכא מידעם דלישראל שרי - ... ועל העוברים דעובד כוכבים חייב וישראל פטור אף על גב דפטור מ"מ לא שרי. מיהו קשה דאמרין בפרק בן סורר ומורה יצא ראשו אין נוגעין בו דאין דוחין נפש מפני נפש, אבל קודם שיצא ראשו החי פושטת ידה וחתכתו לאברים ומוציאה כדי להציל את אמו וכה"ג בעובד כוכבים אסור כיון שהוזהרו על העוברים!! וי"ל דהא נמי בישראל מצוה כדי להציל ואפשר דאפילו בעובד כוכבים שרי".
8. **מנחת חינוך, רצ"ו:** "וברישא הטעם דכל זמן שלא יצא ראשו לא הוי נפש על כן חותכין אותו להציל האם וכפירש"י שם אף דאסור להרוג העוברין גם כן, כמבואר בדנ"ט בתוס' שם מ"מ כל עבירות נדחות מפני סכנות נפשות אך נפש אינו נדחה מחמת הסברא דמאי חזית, אבל עובר לא שייך מאי חזית כי לא הוי נפש רק דהתורה אסרה כמו איסור אחר אבל לא הוי שפיכות דמים ... והנה בבן נח קי"ל דנהרג על העוברין א"כ אני מסופק בבת נח המקשה לילד אף דלא יצא ראשו אפשר דאסור לחתוך העובר כי הוי נפש ואין דוחין נפש מפני נפש ורודף לא הוי. או דלמא דבאמת כיון דחזינן גבי ישראל דלא איקרי נפש רק דגזרה התורה שופך כו' באדם אבל נפש לא מיקרי שרי להציל עצמו כמו שאר עבירות ול"ש מאי חזית דדמא כו' דלא אקרי נפש".
9. **שו"ת רדב"ז, ח' כ"ב:** "שאלת ממני אודיעך דעתי, על כהן שהכה את האשה במזיד והפילה אם [הוא] פסול לישא את כפיו ... אבל הכא בנידון דידן לא נפסל כלל אפילו במזיד, שאין זה הורג נפש, שעדיין לא היה לו חזקת חיות כיון שעדיין לא יצא לאויר העולם ... וראיה גמורה לדון זה, דכתיב וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון, כלומר שלא מתה האשה, ענוש יענש כאשר ישית עליו וכו'. הילכך הדבר ברור שאין זה הכהן חייב לבעל האשה או ליורשיו אלא דמי ולדות, ואמאי יפסל לעבודה [ולברכת כהנים] בשביל ממון, ולא מצינו שהגזלן ובעלי זרוע יהיו פסולין לברכת כהנים, וזו אינה צריכה לפנים".
10. **משך חכמה שמות, ל"ה ב':** "ויתכן ד"מכה אדם" (שם שם) קאי על עוברין, שכן כתוב (בראשית ט, ו) "שופך דם האדם באדם" - היינו עובר - "באדם (דמו) ישפך" שכן נח נהרג עליהן, וישראל נמסר מיתתו לדיני שמים".
11. **שו"ת חוות יאיר, ל"א:** "ועל דבר שאלתך אשת איש שהרה לזנונים ואחר המעשה נתחרטה ונתנה קולה בבכי גם יום גם לילה אל תתני פוגת בת עינה רק הורידה כנחל דמעה והטיחה ראשה בכותל עד כי זוב דמה מראשה ... ואחשבה כי עיקר שאלתך כללית אם יש עון איבוד נפש בזה אחר שנתעברה לקלקל העובר ולהמיתו ולהפילו. ובזה היה אפשר לחלק כמה חילוקים אם כבר עברו ארבעים יום דמקמי הכי מיא בעלמא נהו כמבואר בפ' המפלת, או אם כבר עברו על הריגה ג' חדשים שהוא זמן הכרת העובר וזמן הבחנה או אם הרגישה בבטנה תנועת העובר המאוחר קצת אחר ג' חדשים ובפרט בנקיבה. מ"מ אין זה מבוקשינו לדון מדעת נוטה וסברת הכרס רק ע"פ דין תורה. תנן במשנה פ' יוצא דופן בן יום אחד

ההורגו חייב ובגמ' אבל עובר לא ... וא"כ לפי מ"ש היה היתר גמור שאלתך אשר שאלת מדין תורה לולי המנהג הפשוט בינינו וביניהם מפני גדר פרצות הפריצות והזונים אחריהם. האמנם בפ"ב דחולין ל"ג כתבו התוס' בפשיטות, ואף על גב דבן נח נהרג על העוברין וישראל אינו נהרג נהי דפטור מ"מ לא שרי ... דודאי אסור לכתחילה דלא עדיף מנחמים באלים שוחטי הילדים והפליגו באיסור הוצאת ש"ז לבטלה והטעם משום שראוי להיות נוצר מכל טיפה זרע קודש ...".

12. **שו"ת מהרי"ט, א' צ"ז:** "וכתב שם התוספות נהי דפטור על הנפלי' אבל לא שרי וכו' דהא דאסור מדין חבלה הוא".

13. **שו"ת מהר"ם שיק, יורה דעה קנ"ה:** "וגם לישראל בעובר אינו רשאי להורגו וע"כ דהיינו מן התורה דהוי כמקצת נפש וכחצי שיעור".

14. **מנחת אשר – שמות, מעמד עובר:** "ולענ"ד נראה עיקר בזה, דהלא חזינן דמותר לחלל את השבת כדי להציל את העובר, וא"כ הגע בעצמך וכי יחלל שבת להציל את העובר ושוב יהרג את העובר, ואיך יחללו את השבת להציל את מה שאין מצוה להצילו כלל ומותר לאבדו?! אלא על כרחך דכמו שמותר לחלל את השבת כדי להציל את העובר בהכרח דמצוה להצילו וממילא פשוט שאסור להרגו, ודו"ק בזה".

15. **הרא"ל, הפלות מלאכותיות – היבטי הלכה, בתוך: תחומין כ"א:** "אמנם קיימת דעה שאיסור הפלת עובר כל כולו רק מדרבנן, ומן התורה מותר להרוג כל עובר, אם לא נתחשב בנורמות מוסריות ודתיות כוללות כמו "ועשית הישר והטוב", "קדושים תהיו", או "והלכת בדרכיו". ברם, לדעתי, אין להעניק לדעה זו מעמד של שיטה רצינית שניתן להתחשב בה ביותר, וזאת לא רק מפני שהיא מרתיעה מבחינה מוסרית, אלא מפני שהיא נוגדת לכאורה להלכה מפורשת. הגמרא בסנהדרין (נו,ב) מביאה את דברי רבי ישמעאל, שכן נח שהרג עובר דינו כרוצח. כך גם פסק הרמב"ם (הל' מלכים ט,ד), ועד כמה שידוע לי, להלכה אין חולק, אם כי הגמרא שם מצטטת דעה אחרת. אם כך, הרי לא יתכן שהדבר יהא מותר לישראל היות וכלל גדול בדינו: "מי איכא מידי דלישראל שרי ולבן נח אסיר" (חולין לג), שאין דבר האסור לבן נח, המצווה ברמה מוסרית פחות חמורה, ומותר לישראל. ובכן, על כרחנו שלפחות בנסיבות מסויימות, הריגת עובר אסורה מן התורה, וכך הסיקו רוב הפוסקים. וחזרת השאלה, מה יסוד האיסור?

ג. הצלת עובר

16. **ערכין, דף ז':** "א"ר נחמן אמר שמואל: האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת, מביאין סכין ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד ... אמר רבה: לא נצרכה, להביא סכין דרך רשות הרבים".

17. **רמב"ם שבת, ב' ט"ו:** "האשה שישבה על המשבר ומתה מביאין סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים וקורעין את כריסה ומוציאין את הולד שמא ימצא חי שספק נפשות דוחה את השבת ואפילו לזה שאין חזקתו חי".

18. **תוספות נדה, דף מ"ד:** "ומיהו אפשר דדוקא היכא דאמו חיה לא מיחייב הורגו עד שיצא ראשו שתלוי קצת בחיות אמו אבל היכא דמתה חייב משום דכמונח בקופסא דמי וא"ת אם תמצי לומר דמותר להורגו בבטן אפי' מתה אמו ולא הוי כמונח בקופסא אמאי מחללין עליו את השבת שמביאין סכין דרך ר"ה לקרוע האם כדמוכח בפ' קמא דערכין (דף ז':) וי"ל דמכל מקום משום פקוח נפש מחללין עליו את השבת אף ע"ג דמותר להרגו".

19. **תורת האדם, עניין הסכנה:** "ובהלכות גדולות נמי, אשה עוברה דידעינן דאי לא אכלה מתעקר ולדה, אף על גב דאמרינן ספק בן קיימא הוא ספק נפל, שפיר דמי למיתן לה ... ומסתברא כבעל הלכות ... ודקאמר נמי משום סכנת ולד שמע מינה אפי' ליכא למיחש לדידה מחללין. והיינו דגרסינן בשלהי פרק קמא דערכין מביאין סכין ... ואף על גב דתנן (אהלות פ"ז) האשה המקשה לילד מביאין סכין ומחתכין אותו אבר אבר, דאלמא מעיקרא לית ביה משום הצלת נפשות, ותנן נמי (נדה מ"ד א') גבי תינוק בן יום אחד וההורגו חייב, ודוקא בן יום אחד אבל עובר לא, וקרא נמי כתיב דמשלם דמי ולדות, אפילו הכי לענין שמירת מצות מחללין עליה, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת שמא ישמור שבתות הרבה. הלכך אפי' בהצלת עובר פחות מבן ארבעים יום שאין לו חיות כלל מחללין עליו כדעת בעל הלכות".

20. **בית יוסף אורח חיים, תרי"ז ב':** "ולא ידעתי מה צורך לכל אלו הדקדוקים דלא משכחת סכנת עובר בלא סכנת עוברה ולא סכנת עוברה בלא סכנת עובר דהמפלת בחזקת סכנה היא".

21. שו"ת ציץ אליעזר, ט' נ"א, שער ג': "בסנהדרין ד' נ"ז ... יוצא לנו ממשמעות דברי הגמ' דזה פשוט היה וכהנחה שאין חולק על כך דישאל אינו נהרג על העוברין ... דבכאן ניתנה תורה ומיעטה בסיני דישאל נהרג רק כשהורג נפש לאפוקי עובר דלא נקרא נפש ... שיטה מנוגדת למ"ש התוס' בסנהדרין ובחולין מצינו להתוס' בנדה, דלפי נוסחת הדברים שכותבים שם יוצא דס"ל דלא רק שאין חייבים מיתה על הריגת עובר אלא גם אין כל איסור בזה ... הן אמנם דבהגהות מהריעב"ץ על הש"ס נרגש מדברי התוס' וכותב שדבריהם אינן מדויקים דמאן הוא דשרו להרוג את העובר בלי טעם ע"ש ...

מכל הלין הוכחות שהביא דעובר לאו נפש הוא ואפילו נפש כל דהוא לא מקרי ואין נדנוד כלל לחוש מחמת איבוד נפשות בזה, והבעיא שיש בזה הוא רק בעיא ממונית דממונא דבעל הוא, ומשום כך התירו איבודו בידים בשביל ניוול האם, ולמד מזה להתיר להפילו גבי ישראלית מפני צורך אמו, וחזר ופירט דהיינו בהיכא דרפואת אמו היא זאת, וברור שכוונתו אפילו כשאין שאלה של סכנת האם אלא השאלה היא בריאותית שהמשך העיבור מזיק לבריאות האם, דומיא דניול ... ברם מתקבל על הדעת לומר דעיקר נימוק ההיתר מה שיש להתיר באשת איש שזינתה הוא מפני דנקרא זה לצורך אמו בכדי להצילה ע"כ מבושת ובזיון שתנחל ויהא מנת חלקה בהולדו לכל ימי חייה ... על כן נראה דאם יש חשש מבוסס שהילד שיוול יצא בעל מום ובעל יסורים יש לצדד להתיר לבצע הפלה קודם מלאת ארבעים יום מהריונה, וגם לרבות כשלא נמלאו עכ"פ שלשה חדשים והעובר עדנה לא בתנועה ...

כשיש צורך והדין נותן שמותר לסדר לאשה הפלה יש להעדיף לבצע זאת על ידי רופא ישראל ... יש סוברים שאף על פי שישאל אינו נהרג על העוברין מכל מקום יש עליו איסור תורה מעשות זאת. ויש סוברים שגם איסור תורה ליכא ויש רק איסור מדרבנן. וישנם גם הסוברים שגם מדרבנן האיסור שיש בזה הוא קלוש. ע"פ תורת הנסתר האיסור בהפלת עובר חמור עד מאד. כשנשקפת סכנה לאשה בהמשכת ההריון יש להתיר הפלת העובר בשופי. גם כשמצב בריאותה של האשה רופף מאד ולשם רפואתה או השקטת מכאוביה הגדולים דרוש לבצע הפלת העובר, אף על פי שאין סכנה ממשית, גם כן יש מקום להתיר לעשות זאת, וכפי ראות עיני המורה המצב שלפניו. אשת איש שזינתה או נאנסה ונתעברה ואפילו מעכו"ם שאין הולד ממזר וחזרה בתשובה, מצדדים כמה מגדולי הפוס' להתיר לסדר הפלה אי משום בזיונה ואי משום חלול השם ופגם ובזיון המשפחה ואי משום נימוקים אחרים הנזכרים בפנים. לסדר הפלה קודם שנמלאו ארבעים יום מהריונה וגם לרבות קודם ג' חדשים מהריונה הוא קיל בהרבה מלסדר לאחר מכן ויש על כן לצדד להתיר לסדר הפלה קודם שנמלאו לה כנ"ל והעובר איננו עוד בתנועה גם כשיש חשש מבוסס שהעובר שיוול יצא בעל מום ובעל יסורים ... כל בני ישראל מוזהרים באזהרה חמורה לא לנהוג קלות ראש בהפסקת ההריון, ואחריות גדולה מוטלת בזה הן על השואל והן על הנשאל. מלבד מה שיש בזה משום גידור פרצת הפרוצות והזונים אחריהם שגם אומות העולם גדרו עצמם בזה ותיקנו תקנות ועונשים חמורים על העוברים והמסייעים, וישראל קדושים המה".

22. שו"ת אגרות משה, אבן העזר ד' י': "אם יש לבדוק למחלת טיי סאכס קודם הנישואין ... ובענין הקרן (פאנד) לזה שהוא מנכרים ומיהודים שאינם שומרי תורה שיש להם שיטה אחרת שעושין הפלה להעובר שנבדק והוא ולד כזה, שזה הוא דבר אסור שרופאים שומרי תורה לא יעשו דבר אסור כזה איני רואה צורך ותועלת לרופאים שומרי תורה שיהיו ג"כ שייכים לקרן, ואם יש צורך ותועלת לענין דברים המותרים ליכא בזה איסור, אך יזהרו שלא יראה שגם הרופאים שומרי תורה מסכימים להתיר הפלת עוברים, אבל כל מה שאפשר שהרופאים שומרי תורה לא יהיו שייכים להם הוא טוב ביותר".

23. שו"ת יביע אומר, אבן העזר ד' א': "בדבר האשה העלובה אשר ילדה שלש פעמים ע"י ניתוחי קיסר. וכעת שוב נכנסה להריון, והיא בסוף החודש השני, והרופאים דורשים ממנה במפגיע לעשות הפלה בהקדם, כי אחרת נשקפת סכנה לחייה ... וחזי הוית להגאון מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"א (חאה"ע סי' יד) שנשאל אם מותר לנשים המניקות שנתעברו לשתות סם כדי להפיל הולד ... ומ"מ נראה שלמעוברת בימי הנקה מותרת לעשות מה שיכולה כדי להפיל הולד כיון דאיכא סכנת ולד ... ולפע"ד עד כאן לא כתב הבית יהודה דבהריגת עובר אין איסור אלא מדרבנן, אלא כשמפילה ע"י שתיית סם, דהו"ל כעין גרמא בעלמא ... אבל בהורג העובר בידים מודה דהוי איסור תורה ... ומעתה בני"ד שהרופאים טוענים שנשקפת סכנה לחיי האם, נראה בודאי שיש להקל לעשות הפלה מכל הני טעמי תריצי, כי חייה קודמין לחייו, וגם מפני שנחשב העובר כרודף בגרמו לה סכנה. והן אמת דלפ"מ שהוכחנו במישור מפי סופרים ומפי ספרים שיש איסור תורה בהפלת העובר י"ל שאין לסמוך על הרופאים בזה ... מ"מ נראה שאם שואלת לרופא אחר שלא בפני הרופא הראשון וגם הוא אומר שיש חשש סכנה בדבר נראה שיש להקל".

¹ ציטוטים קצרצרים, מתוך חומר רב מאוד בפוסקי הזמן.

24. הרא"ל, במאמרו הנ"ל: קורא השורות דלעיל ודאי הבחין שבכמה מקומות נמנעתי מלקבוע מסמרות מוחלטים, והסתפקתי בציון קוים כלליים ובהצעת נטיות ואפשרויות. גישה זו אינה נובעת אך ורק מענווה או מהיסוס להכריע בין הרים גדולים. היא נעוצה בתפיסת אופי פסק הלכתי בכלל, ובפרט בנידון זה, כשמצד אחד פרטי ההלכות אינם מעובדים בפירוט בגמרא ובראשונים, ומצד שני, התנאים האישיים הם לא פעם מסובכים ומתסכלים למדי. במקרים כאלו יש מקום, ולדעתי יש גם חיוב, למידת גמישות. פוסק רגיש מודע לחומרת מצבים אישיים ולחומרת גורמים הלכתיים גם יחד. במקרה פלוני הוא עלול להטות ספיקות לצד אחד, ואילו במקרה אלמוני לצד אחר; להגיע למאזנים שונים בהערכת דעות קודמיו; לתת משקל רציני לשיטות מרחיקות לכת כאן ולהתעלם מהן שם; למתוח את החבל לקולא במקום שנשקפת טרגדיה משפחתית רצינית, ולמצות את חומר הדין, כפי ראות עיניו, כשהלחצים להקל נובעים מקלות ראש ונעוצים ברמה מוסרית ירודה. אין בכך לא משום התחמקות ולא משום איפה ואיפה. הגמישות נובעת מהכרה, שפסקי הלכה אינם - ואינם צריכים להיות - פרי מחשב, אלא פרי מחשבה. יש ליישם למצבים קונקרטיים, תוך מאמץ נועז למצוא את האיזון המוסרי וההלכתי האופטימלי בין כל הגורמים המעורים בו. ממילא, יש ופסקי הלכה הינם יותר הנחיות מאשר הכרעות, תוך מגבלות מוצקות במקום שהפוסק עצמו אינו משוכנע לחלוטין ביחס לנקודה מסוימת. כאמור, יישום זה מוכרח לבא מתוך שיקול דעת - במובנה הרחב ביותר של המלה - של אנשי תורה הרגישים, מצד אחד, לפן האנושי ולפן ההלכתי גם יחד, ומצד שני הינם בני-הכי להתמודד עם הבעיות ההלכתיות".